

НЕПУБЛИКУВАНО НА БЪЛГАРСКИ ИНТЕРВЮ С ПАВЕЛ ВЕЖИНОВ

ДОБРИ ВИЧЕВ (БЕРЛИН)

Преди осем години имах възможността да интервюирам Павел Вежинов за немскоезичния читател на неговата проза. С известни съкращения и уточнения, авторизирани от него, интервюто беше публикувано през 1980 г. в кн. 7. на сп. „Ваймарер Байтреге“, водещо периодично издание по въпросите на литературознанието, естетиката и теорията на културата в ГДР. Тук предлагам пълния оригинален текст на интервюто, дадено ми от Вежинов в писмена форма на 25. IX. 1979 г. То съдържа редица основни вгледи и позиции на писателя, характерни за последния период на творчеството му, и е от несъмнен интерес за всеки негов почитател и изследовател.

Вичев: Др. Вежинов, Вие принадлежите към ония видни представители на съвременната българска литература, чието творчество е сравнително добре познато на читателя в ГДР. Това се отнася особено за произведенията Ви, посветени на Отечествената война и антифашистката борба, от които са преведени на немски „Втора рота“ (1957), „Далеч от бреговете“ (1962) и „Звездите над нас“ (1978), но и за такива произведения като „Произшествие на тихата улица“ (1963) и „Краят на пътя“ (1964) които се числят към добрите образци на криминално-приключенска литература в България. Тази година в издателство „Нойес Лебен“ в Берлин излезе и романът „Нощем с белите коне“, една от най-значителните Ви творби на съвременна тема. Какво бихте казали за началото на Вашата писателска дейност, която се отнася към периода преди 1944 г.? Кои фактори са изиграли важна роля при формирането Ви като млад автор и как преценявате днес първите си книги „Улица без паваж“ и „Дни и вечери“?

Вежинов: Трябва да кажа преди всичко, че дълги години съм се занимавал с теория на личността, в нейния социологичен и психологичен аспект или в нейния най-обобщен аспект, който някои автори наричат антропология. Но колкото и да съм запознат с проблемите за създаване и изграждане на човешката личност, винаги ми е било крайно трудно да отговоря на този въпрос, който така често, бих казал традиционно, ми е бил задаван.

Но ето фактите, пък вие сами се опитайте да си извадите заключение. Моят интерес към литературата е по-стар от всичко, което сега реално съществува в моето съзнание. Като се обърна назад към здрачевините на моето най-далечно минало, виждам себе си като момче, навдесено над книга. И нищо повече. Или нещо малко повече — момче, което не само чете, но интензивно преживява всеки прочетен ред. Научих се да чета на шест години, на осем вече бях прочел „Дон Кихот“, както и първия роман на нашата класика — „Под игото“ на Ив. Вазов. Толкова много четях, че не се интересувах дори от училищните предмети, така че по бележки бях доста посредствен ученик. С чиста съвест мога да кажа, че светът на книгите беше за мен много по-реален от света, който ме заобикаляше. Истинския свят като че ли не забелязвах. Струва ми се, че това често се случва при момчета, чието въображение надвишава акцепторните им възможности.

В моя род не е имало учители, книжовници, интелектуалци. Не е било възможно да има, тъй като нашият народ е бил петстотин години под турско робство, а литературният ни език в днешния смисъл на думата съществува малко повече от сто години. Но децата им са били будни и съзнателни хора, дейни участници в нашето националноосвободително движение. Като тях сам се научих да чета, никой не ме е подтиквал, никой не ме е поощрявал. Даже нещо повече — моята учителка в основното училище едва ме понасяше, защото, унесен в себе си и своите видения, не можех да внимавам в нейните уроци, които тя смяташе за по-важни от всичко. Изобщо както и да тълкувам всички външни и вътрешни фактори, не намирам нищо, което да предопределя съдбата на един бъдещ писател освен моето въображение. Не знам дали е нужно да изтъквам, че у децата то е несъмнено по-живо и интензивно, отколкото при възрастните.

Но за съжаление съвременната педагогична наука му обръща твърде малко внимание, то не се култивира така настойчиво и съзнателно, както знанието например. Искам към всичко това да прибавя и факта, че съм завършил класическа гимназия, в която съвсем слабо се изучаваха така наречените фундаментални науки. Но въпреки липсата на предварителна подготовка сега много успешно възприемам научни знания, особено в естествените и хуманитарните науки.

Започнах сериозно да се занимавам с литература, когато бях 17-годишен. Още първите ми опити бяха сполучливи, в смисъл че бяха напечатани. И все пак никога не съм смятал, че мога да стана професионален писател по простата причина, че по онова време в България изобщо нямаше професионални писатели. Писането за мен бе преди всичко духовна потребност, лишена от каквото и да е професионално корислост.

Първата ми сериозна книга „Дни и вечери“ излезе през 1943 г. В тия години, както е известно, у нас победоносно шестуваха хитлеризмът, прогресивните писатели бяха подложени на наблюдение и репресии. И въпреки това книгата получи една от големите литературни награди, макар че нейната прогресивна насоченост беше повече от очевидна. И все пак смятам първите си две книги повече като заявка за възможностите на автора, отколкото зрели произведения. В моят „избрани произведения“ много рядко съм включвал разкази от ранния период на своето творчество.

Виече: През 1947 г. публикувахте един още тогава много оспорен роман — „Синият залез“. Какви художествени цели преследвахте с това произведение?

Виечов: Романът „Синият залез“ бе писан през военните години и фактически отпечатан в края на 1943 г. Но въздушните нападения, които пряко засегнаха издателството, станаха причина романът да излезе едва през 1946 година. В полукриминална, даже малко сензационна форма се опитах да предам дълбокото морално загиване на буржоазната класа, нейното пълно духовно, дори биологично, както смятах, изчерпване и израждане. А това не беше малко за ония страшни години, когато фашистката пропаганда тръбеше за „нов ред“ и „ново общество“. Върху каква основа? Върху основата на една изродена класа — това беше идеята на романа. Сам аз по редица причини не харесвам тая книга, макар че имаше сензационен успех между обикновените читатели. И въпреки това смятам, че ураганният огън на критиката върху тоя нещастен роман изхождаше от крайно стеснени сектантски позиции. Впрочем, както навярно ви е известно, първоначално почти по подобен начин бе посрещнат и романът „Тютюн“ на Д. Димов.

Виече: Най-добрите Ви творби, създадени през 40-те и 50-те години, са безспорно тези, свързани тематично с Отечестваната война и антифашистката съпротива. Ориентирането към тези предмети на изобразяване е характерно и за много други български писатели през това време. В какво виждате вашия специфичен принос при разработването на тази тематика, онова, което различава вашите творби от тези на вашите колеги? Какво ви накара да се върнете отново към антифашистката тематика през 60-те години — имам предвид особено „Звездите над нас“ — и как бихте характеризирали новия си подход към нея?

Виечов: Според мен в тая толкова популярна моя книга — „Втора рота“ — могат да се открият много рецидиви на схематизма, които несъмнено уязвяват нейната художествена значимост. Но колкото и да изглежда парадоксално, тя нанесе и първия значителен удар върху схематизма, без да може да постигне докрай своите цели. Фактурата на художествена тъкан изглежда много ярна и жизнена, постигнати са правдиви човешки образи и отношения, но според мен книгата не достигна до оная дълбочина и трагизъм, които са характерни за събитията, които описвам. Според мен грешката е повече методологична, отколкото на възможностите на автора. По онова време малко хладната обективизирана проза се смяташе за най-добрия модел на социалистическия реализъм.

От книгите за нашите революционни борби най-високо ценя повестта „В полето“, която впрочем получи Димитровска награда. Тя е една простичка, но вдъхновена книга с много успешни, бих казал модерни композиционни решения, които бяха новост за традициите на нашата литература.

Що се отнася до „Звездите над нас“, то въпросът е съвсем друг. Това не е просто връщане към революционната тема, а по-скоро използване на революционната тема за други, много по-сложни задачи. Критиката оцени тая книга като философски роман. Това е дотолкова вярно, доколкото етиката е клон на философията. Сам аз имам подчертана склонност към основните етични проблеми и поради факта, че в университета съм следвал именно философия. И винаги ме е занимавал проблема за смъртта или по-точно на мисълта за смъртта като изключително важен фактор при образуване на зрялото човешко съзнание и оттам — за определяне на човешкия морал и човешкото поведение. Не може да се говори за пълно освобождаване на човешката душевност или за пълна свобода на човешкото поведение, без да може човекът да се освободи от мисълта за неизбежната смърт. Нима ще бъде вечно това човешко терзание, нима не е

възможно да се спаси от мисълта за смъртта? Романът отговаря на тоя въпрос утвърдително чрез живота и странната съдба на главния герой дядо Щилин. Сега не желая да формулирам точно смисъла на тоя отговор, преди всичко от страх да не опроста или вулгаризирам проблема. В романа се подчертава, че решаването на тоя проблем трябва да се търси само в етичен план, който не е възможен при всички обществени условия. Всяка друга надежда според мен засега е измамна.

Вичев: Първият Ви опит за едно по-обхватно, епическо изобразяване на социалистическото строителство в България, романът „Сухата равнина“, има несъмнени заслуги като „пробив“ в трудната съвременна тема в началото на 50-те години. Но (особено от погледа на 70-те години) романът има и своите очевидни слабости. С какво бихте обяснили преди всичко тези слабости — с недостатъчно познаване на новата действителност, с трудности за художествено обобщаване поради липсата на историческа дистанция спрямо изобразяваните явления или с фактори, свързани с тогавашното ниво и изискванията на литературната теория и критика? Какво отношение имате днес към оживените дискусии през средата на 50-те години за преодоляването на някои догматични тенденции в литературната теория и практика и как преценявате значението на Априлския пленум на ЦК на БКП за вашето творчество?

Вещинов: Смятам своя опит със „Сухата равнина“ безспорно несполучлив като художествен експеримент. И вече съм убеден в себе си, че всеки подобен опит, какъвто и да е писателят, колкото и да са големите неговите творчески възможности, ще бъде несполучлив. Не може строителството на една напорителна система да бъде обект на художествено пресъздаване. Обект на художествено пресъздаване могат да бъдат човешката душевност, човешкото поведение, човешките взаимоотношения. И друг път съм писал, че литературата не е само изкуство. Тя е същевременно единствената жива, положителна наука за изследване на човешкото съзнание. Разбира се, човешката душевност не виси в някакво празно пространство, а в живата среда на човешките дела, на обществените събития и отношения. В така наречената „епична литература“ те наистина излизат на доста преден план, но въпреки това не са главният обект на художествено изображение. В най-съвършената епична творба, „Илиадата“, Омир още в първите редове съобщава, че ще опише не Троянската война, а гибелния гняв на Ахила Пелеев, донесъл толкова тежки беди на ахейското племе.

Това, разбира се, не означава, че „Сухата равнина“ е ненужна книга. Но не е роман. Тя ще си остане завинаги вярна хроника на събития, които са изградили основите на днешното наше социалистическо съществуване. Истинската литература има много по-сериозна и дълбока задача — изграждането на човешката личност. По тоя начин тя не пряко, а косвено подпомага изграждането на съвременното социалистическо общество с всичките негови сложни задачи.

Априлският пленум е преломно събитие в историята на нашата партия и държава. Сега ми се струва, че без Априлския пленум нашата литература щеше да се самозадуши под тежестта на своите грешки и недостатъци. Това не е пресилена фраза. Вече споменах за начина, по който тотално бе отречен романа „Тютюн“. Трябва да ви кажа искрено, че аз и досега имам някои резерви към тоя роман. Струва ми се, че в някои важни епизоди в него преобладават литературните реминисценции вместо жизнената правда. Но да се отрече революционната насоченост на автора, неговият огромен талант е повече от нелепо, бих казал, вулгарно.

Все пак искам да прибавя, че Априлският пленум не беше само една дата. А също така един дълъг, бих казал, мъчителен процес, особено в такава деликатна област на идеологията, каквато е изкуството. И това беше повече от естествено. Творецът на изкуството не е някакъв механизъм, нито колело, което да се завърти леко и бързо с помощта на една ръчка. Заблудите трябва да се изживеят и надживеят преди всичко у самите творци, както и у тия, които създават условия и климат за една плодотворна литературна работа — критиците например. Ние живяхме още дълго под сянката на някои заблудения. У нас все още има литературни критици, които смятат, че класовата или революционна същност на литературата се крие в избора на класовата или революционната тема. Но техният глас почти не се чува. Сега вече разбираме, че класовата същност на литературата се осъществява от класовото комунистическо отношение към темите на живота, каквито и да са те. Друг е въпросът, че всички теми не са еднакво важни и еднакво годни да изразят големите истини на живота и на неговото развитие.

Струва ми се, че лично за мен тоя път на развитие беше доста продължителен и тежък. Разумният човек не обича да повтаря грешките си. Включих се активно в творческия процес едва когато разбрах, че вътрешно съм подготвен за него и имам сили и възможности да отстоявам своите литературни вярвания и принципи. Моите последни книги се посрещат много добре и от читателите, и от нашата литератур-

на общественост. Някои ги наричат „втората младост“ на писателя. Това не е така. През последното десетилетие просто получих възможност да разгърна своите реални възможности.

Вие: Съвременната тема заема централно място в творчеството Ви през последните две десети години. При това все сте едни от най-изявените български „градски“ писатели с предпочитание към героя интелектуалец и морално-етичните проблеми в развитото социалистическо общество. Във връзка с това особено ме интересува вашето отношение към читателя. Нарасналата съдържаност на пресъдите ви като автор, сюжетната незавършеност на някои творби, стремежът по възможност от повече зрителни точки да се видят и покажат героите и изобразяваните събития и проблеми (например в разказите „Баща ми“, „Прощест“ и „Рожденият ден на Захари“) ме карат да съдя, че в сравнение с 40-те и 50-те години вие гледате с по-други очи на рецепиента. Какво мислите по този въпрос и каква роля е играл и играе читателят при концепцията и художественото изпълнение на вашите творби?

Везинов: Всеки писател, който заслужава това звание, особено писателят комунист, трябва да пише по съвест. Но разбира се, съвестта не е някакъв обективен еталон, еднакъв за всички. Въпросът е да се чувствуваш отговорен не пред една фалшива, а пред една действителна и дълбока истина, която да съществува и в самия тебе. Това е голямата отговорност на писателя, всичко друго е второстепенно. Пътищата на търсене и доказване на художествената истина, нейната дълбочина и убедителност, силата на художественото внушение — това е всъщност лицето на писателя.

Има едно понятие, което рядко се употребява — бих го нарекъл писателска честност. Писателят е длъжен да бъде честен не само към своята художествена истина, но и към художествените средства, с които се опитва да я докаже. Всяко самоизтъкване, всяко жонглиране с фразата или образа, всяка маниерност или пустословие, предназначени да изградят фалшива фасада над истинските възможности на писателя, в края на краищата са в ущърб на самата художествена истина. Разбира се, художествените средства се развиват и обогатяват, въвеждат се нови стилови или методологични похвати, при всички положения се търси новота и свежест на изображението. Но литературното новаторство няма нищо общо с литературната шмекерия.

Казвам всичко това, за да изтъкна, че писателят трябва да бъде честен към своите читатели. Винаги съм се старал да бъда понятен и разбран за читателите, да не ги затруднявам излишно, но също така и да не подценявам техните възможности да възприемат една по-сложна образна или смислова система. Сериозният писател трябва да има предвид не само сегашните, но и своите утрешни читатели. И не бива да се страхува, че ще бъде разбран неправилно или изобщо няма да бъде разбран. Ако истината е голяма, дълбока и трайна, все някой ден ще удари нейният час. Човешко е да се мисли така. Когато посадим едно дърво например, ние не държим непременно да се излежаваме под неговата сянка.

Моето уважение към читателя се изразява и в това, че съзнателно се старая да пиша увлекателно и интересно. Никога няма да се съглася в себе си, че една скучна за четене книга може да бъде пълноценно художествено произведение. Това само по себе си изключва понятията красота, хармония, съвършенство.

Вие: Винаги ме е удивлявало жанровото богатство във Вашето творчество, склонността, покрай „сериозната“ и „солидна“ проза да заделяте време и за писане на криминално-приключенски и научно-фантастични книги. Далеч съм от схващането, че тук става дума за чисто забавна или „второкласна“ литература. Вашите произведения са едно доказателство, че и с тези жанрове може да се твори значително изкуство. И все пак: на какво се дължи например подчертаният ви интерес от 60-те години насам към научната фантастика? Имам предвид и такива интересни и ярко философско-моралистични творби от последните години като „Барьерата“, „Езерното момче“ и „Белият гущер“, които едва ли могат да бъдат отнесени към този жанр, но които са немислими без вътканите в тяхната структура фантастични елементи. Как бихте определили Вие тези произведения в жанрово и стилово отношение?

Везинов: Вярно е, че съм работил в много жанрове, но, разбира се, в тях, в които съм смятал, че бих могъл да се осъществя сполучливо като автор. Понякога съм писал за развлечения и отмора, а понякога и по задължение, което не е противоречило на съвестта ми. Но това се отнася повече до сценарните жанрове.

Според мен сериозно би трябвало да се разграничат моите книги в криминалния жанр от тях в областта на фантастиката, макар че и двата минават за леки, развлекателни жанрове. Криминалното четиво е моя вродена слабост още от момчешките ми години. Или моето „хоби“, ако тая дума повече ви хареса. И досега чета с особено удоволствие хубава, добре написана криминална литература. А най-хубавото в един криминален роман е безупречната, идеално точна сюжетна постройка, която прилича на ма-

тематическо уравнение. Да се реши такава уравнение или да се състави такава уравнение е винаги и приятно и занимателно. Но понякога в книга с криминален сюжет могат да се кажат истини, трудни или недосягащи за другите жанрове, стига да се разширят жанровите граници. Нима „Престъпление и наказание“ не е един превъзходен криминален роман?

Съвсем друго е положението с моите фантастични творби. Но те не бива да се причисляват към така наречената научна фантастика, която е четиво главно за юноши. За мен фантастиката е била по-скоро условност, която ме е улеснявала в решаването на някои основни хуманитарни проблеми, които се отнасят до бъдещето развитие на човешката цивилизация, включително и безкласовото комунистическо общество.

Останалите произведения, които цитирате — „Барьерата“, „Белият гущер“, „Повест за езертното момче“, както и „Синият камък“ и „Измерения“, които не познавате, са от съвсем друг жанр. Някои съветски автори го наричат „фантастичен реализъм“, като за най-авторитетно и силно произведение в това отношение обикновено посочват „Майсторът и Маргарита“ от Булгаков. Всъщност тук става дума за една условно метафорична форма, която според мен обогатява възможностите на метода на социалистическия реализъм и значително разширява територията на неговите изследвания. Струва ми се, че немската теоретична мисъл не бива да пропуска това явление, което става все по-популярно в световната литература. Трудно ми е да засегна накратко такъв сериозен проблем. Но специалистите, които имат интерес към него, пък и към моето мнение, биха могли да се справят с интервюто, което дадох пред представителя на „Литературная газета“ (5. 9. 1979 г.).

Вичев: Как преценявате екранизацията на Ваши творби (например „Далеч от бреговете“, „Барьерата“, телевизионните сценарии за сериала „На всеки километър“) и какво ви даде работата с киното и телевизията като творец?

Везинов: Аз съм работил близо две десетилетия в системата на Българската кинематография, включително и като председател на Художествения съвет. Всъщност през тия години това е била моята основна професия. Но това са главно годините, когато нашето кино беше едва ли не в своите пелени. Така че не би могло да се очаква да бъда доволен от екранизацията на моите произведения, както и на оригиналните ми сценарии творби. Това важи и за моето участие в сериите „На всеки километър“, независимо че така успешно се проектираха в десетки страни. Струва ми се, че по-сериозни успехи имам едва през последната година — „Барьерата“, за която споменахте, и петсерийният кинороман „Сами в сред вълци“.

Вичев: Кои български и чужди писатели са упражнили по-голямо влияние над творчеството Ви, в какво отношение и кога?

Везинов: Може да ви се види странно, но с най-голямо удоволствие чета тия автори, които пряко не са влияли на моето творчество, като например Гогол, Достоевски, Стендал, Чехов, Фокър, Хемингуей, Маркес. Най-пряко влияние върху моето творчество е упражнил английският писател Джон Голсуърти, главно в неговата стилова и пластично-образна система.

Вичев: Как преценявате развитието на българската литература през последните години? Кои произведения, жанрове и тенденции смятате за най-характерни? В какво виждате успехите, в какво — слабостите в съвременния литературен процес?

Везинов: Успехите на българската литература през последните години са свързани главно с един нов подем (след доста дълго затишие) на романа, той най-труден, но навярно и най-пълноценен литературен жанр. Тук бих посочил имената на Богомил Райнов, Дико Фучеджиев, Андрей Гуляшки, Камен Калчев, Драгомир Асенов, Милчо Радев и др. Своя пръв сполучлив опит в романа направи и нашият талантлив белетрист Йордан Радичков. Това са все романи на съвременна тема, които повече или по-малко успяха да разчупят традиционните форми на българския роман. Като най-сериозен недостатък в съвременния литературен процес бих посочил сюжетните и композиционни рещения. За най-сериозно качество — пластично-изобразителната система, свежото, емоционално светоусещане.

Вичев: Каква роля е играла литературната критика във вашето развитие като писател? Какво очаквате най-много от един критик?

Везинов: До последните години — главно задържаща. Сега вече имаме нови имена с нови схващания, които в никакъв случай не бихме могли да обвиним в схематизъм. Те оказаха много сериозна морална подкрепа и на последните ми книги, дори на доста рискованите ми литературни експерименти. Това все пак е ново явление в нашата литература — един критик да рискува заедно с автора. От един критик бих очаквал преди всичко да разкрие правилно смисъла на литературното произведение. И разбира се, да посочи успехите или слабостите на неговите художествени изразни средства. Но най-многого, което очаквам, е да прозрے правилно водещите тенденции в нашето литературно развитие, обосновано да ги защити и подкрепи, когато се появят съмнения или пречки. Струва ми се, че в последно време това се върши.